

irlerinden seçtiği eserinin mevlvihâne-lerde okunması Konya Çelebisi Said Hemdem tarafından yasaklanmış, ayrıca Said Çelebi, böyle bir âyinin okunmasına müsaade ettiği için Beşiktaş Mevlvihânesi şeyhi Nazîf Dede'ye bir tekdîrname göndermiştir. Yine Ahmed Celâleddin Dede'nin anlattığına göre Hâşim Bey bu iki âyinin bestelerini daha sonra Mevlânâ'nın şiirlerine uyarlamış, ancak eserlerin bu şekilleri zamanımıza ulaşmamıştır. Hâşim Bey'in bazı nefesler bestelediği söylenmekteyse de nefes bestekârları çoğunlukla adlarını gizlediklerinden bu bestelere dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Diğer taraftan Hâşim Bey tarz-ı nevîn adıyla mürekkep bir makam icat etmiş ve bu makamda bir hayli eser bestelemiştir.

Hâşim Bey, aslında bir güfte mecmuası olmakla birlikte bazı nazarı bilgilerin de yer aldığı bir mûsiki mecmuası düzenlemiştir. Eserin *Mecmûa-i Kârâhâ ve Nakşâhâ ve Şarkıyyât* adıyla yapılan ilk neşri (İstanbul 1269) Sultan Abdülaziz'e sunulmuştur. Kısa bir mukaddimenin ardından eserler, klasik güfte mecmualarındaki tertip gözetilerek her makama ait "fasıl" adlı müstakil bölümler halinde kaydedilmiş ve her bölümde büyük formdan küçüğüne doğru bir sıralama yapılmıştır. Eser yazılırken Abdülbâki Nâsir Dede'nin *Tedkik u Tahkik*'inden de istifade edilmiştir. Kitabın *Hâşim Bey Mecmuası* adıyla anılan ikinci baskısı (İstanbul 1280) ilk neşre göre muhteva bakımından daha zengindir. Hâşim Bey bu basıma yazdığı mukaddimede, mûsikîşinaslar için daha önce muhtasar bir mecmua tertip ettiğini, beş altı yıl içinde bir takım yeni şarkılar bestelendiği için yeniden bir mecmuanın tanzîmiyle beraber bir edvârın da ilâvesine lüzum gördüğünü, eski mecmuada yer alan, ancak artık kullanılmayan bazı fasılları çıkarıp yerlerine yeni şarkı güftelerinden koyduğunu, yeni makamlar hakkında da gerekli açıklamanın yapılacağını söyler. Dairelerle açıklanan usul tariflerini "İlm-i Edvâra Dâir Risâle" başlığı altındaki nazariyat bilgileri takip eder. Bu bölümde, klasik edvârlarda yer alan mitolojik mûsiki bilgilerinin ardından makamların melodik seyir ve karakterleri anlatılarak bunların Batı

Hâşim Bey Mecmuası olarak tanınan eserin antoloji bölümünün ilk sayfası (İstanbul 1280)

mûziği tonal sistemiyle olan benzerlikleri belirtilmiştir. Bunu, makamlar ve bunların yıldızlar ve burçlarla olan münasebetleri, mûsikinin insanlar ve hayvanlar üzerindeki etkisinden bahseden bölüm takip eder. Mecmuanın nazariyat kısmının sonunda kullanılmayan makamların kısa tariflerine yer verilmiştir. Eser, iki sayfalık makamlar fihristinin ardından güftelerin sıralandığı antoloji bölümüyle sona erer. Hâşim Bey eserin sonunda, bu mecmuaya hâşîye olmak üzere başka bir risâle daha tertip etmekte olduğunu söylüyorsa da böyle bir esere henüz rastlanmadığı gibi kaynaklarda bunun yazıldığına dair bilgi de bulunmamaktadır.

Bahçeciliğe ve çiçekçiliğe karşı özel bir merakı olan ve bazı şiirler de kaleme alan Hâşim Bey pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında Hacı Fâik Bey, Hacı Ârif Bey, Ekmekçi Bağdasar Ağa, Bolâhenk Nûri Bey, Üsküdarlı Neyzen Sâlim Bey ve Karantinacı İsmâil Bey en meşhurlarıdır.

Hâşim Bey'in kardeşi Besim Bey de mûsikiyle meşgul olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâ Bey, *Târîh*, IV, 303; Hızır İlyas, *Târîh-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 401, 404, 434; Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 6, 9; V, 444-446; Ergun, *Antoloji*, II, 405, 411-412, 419-420, 439, 541-542, 637-638; Mahmut R. Gazimihal, *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*, İstanbul 1955, s. 100; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 185-186; Karadeniz, *Türk Musikisi*, s. 719-727; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, I, 231-234; Ruşen Ferit Kam, "Hâşim Bey", *Radyo Mecmuası*, sy. 83-84, Ankara 1948, s. 6-7; Hayri Yenigün, "Hâşim Bey", *MM*, sy. 201 (1964), s. 268; Orhan Nasuhioğlu, "Meşhur Musikişinaslarımızın Mezarlarına ve Hâşim Bey'e Dair", a.e., sy. 298 (1974), s. 5-7; Duran Bardakoğlu, "Hâşim Bey Mecmuası Nazari Kısım Üzerine Bir Çalışma", a.e., sy. 370 (1980), s. 4-6; sy. 371 (1980), s. 13-17; sy. 372 (1980), s. 10-12; sy. 373 (1980), s. 19-20; sy. 375 (1981), s. 19-20; sy. 380 (1981), s. 15-16; sy. 384 (1981), s. 26-28; Öztuna, *BTMA*, I, 335-337.

NURİ ÖZCAN

HÂŞİM EFENDİ, Mehmed (ö. 1845)

Osmanlı hattatı,
tuğrakeş ve sikkezen.

Kafkasya'dan getirilmiş Çerkez asıllı bir köledir. Celi sülûste çığır açan Mustafa Râkım tarafından küçük yaşta satın alınıp âzat edilmiş, daha sonra mânevî evlât olarak yetiştirilip evlendirilmiştir. Hattatlığı ve tuğrakeşliği Mustafa Râkım'dan öğrenen Hâşim Efendi, hocasına son eseri olan Nusretîye Camii (1241/1825) içindeki celi sülûs yazı kuşağının yazılmasında Recâi Şâkir Efendi ile birlikte yardımcı olmuş, ayrıca caminin bazı kapı üstü yazılarını da tamamlamıştır.

Hâşim Efendi, Mustafa Râkım'ın vefatından sonra (1241/1826) sikke-i hümayûn ressamlığına tayin edildi ve Dîvân-ı Hümayûn'da hâcegânlık rütbesine yükseltildi, daha sonra Darphâne-i Âmire'de sikkezenbaşılığı getirildi. İstanbul'da "di-val işi" olarak altın sırma ile hazırlanan Kâbe örtüsünün 1253 yılı (1838) hac mevsiminde eskisiyle değiştirilmesi merasimine örtüdeki yazıların hattatı sıfatıyla katıldı. Haccdan sonra Kâbe'den çıkarılan eski örtüyü yanına alarak İstanbul'a döndü. II. Mahmud'un türbesi için celi sülûsle kuşak ve diğer yazıları yazan Hâşim Efendi, türbenin 15 Şâban 1256 (12 Ekim 1840) tarihinde yapılan açılış merasiminde Sultan Abdülmecid tarafından mükâfatlandırıldı.

Hâşim Efendi 22 Cemâziyelâhîr 1261'-de (28 Haziran 1845) vefat etti; hocası

Mehmed Hâşim Efendi'nin, II. Mahmud Türbesi'ndeki celi sülûs hatla yazdığı kuşak yazısının başlangıç kısmı

Mustafa Râkım'ın Karagömrük-Zincirlikuyu'daki türbesine defnedildi. Kabir kitabesi, en iyi öğrencisi sayılan Ahmed Râkım Efendi tarafından celi sülüsle yazılmıştır.

Yaşadığı devirde Râkım yolunun en başarılı temsilcilerinden sayılan Hâşim Efendi'nin II. Mahmud ve Abdülmecid devrinde yapılan veya tamir edilen âbideler üstündeki tuğraları da mükemmeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîb, *Hatt u Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 168; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 125-126; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 205; M. Uğur Derman, "Hâşim Efendi", *TA*, XIX, 48.

M. UĞUR DERMAN

HÂŞİM MUHAMMED el-BAĞDÂDÎ

(هاشم محمد البغدادي)

Ebû Râkım Hâşim b. Muhammed
b. Dirbâs el-Kaysî el-Bağdâdî
(1917-1973)

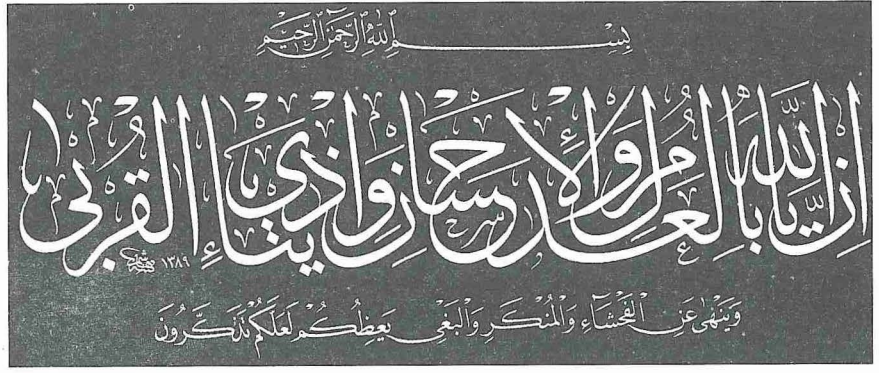
Hattat.

Bağdat'ta doğdu. Küçük yaşta babasını kaybedince amcası Mahmûd'un himayesinde büyüdü. Molla Ârif Şihlî'den ders alarak başladığı hat çalışmalarını Bağdat'ın önde gelen hattatlarından Muhammed Ali Sâbir'in yanında sürdürdü.

1934 yılında çalışmaya başladığı askerî bir kurumdan kısa bir süre sonra ayrıldı. 1937'de haritacılıkla ilgili bir daire olan Müdüriyyetü'l-mesâhati'l-âmme'ye tayin edildi. Arkadaşı hattat Abdülkerîm Rif'at'tan Arap tezyinatını öğrendi. Osmanlı üslûbunda eserler ortaya koyan Molla Ali el-Fazlî'nin yanında hat eğitimini tamamlayarak 1943 yılında icâzet aldı. 1944'te Mısır'a gitti. Aynı yıl Mısırlı iki hattat Muhammed Hüsnî ve Seyyid İbrâhim Efendi'den icâzet aldı. Ertesi yıl Kahire'de tanınmış Türk hattatı Aziz er-Rifâî'nin kurduğu Medresetü tahsîni'l-hutûti'l-melekiyye'den mezun oldu. Yazdığı bir hilye-i

Hâşim
Muhammed
el-Bağdâdî

Hâşim Muhammed el-Bağdâdî'nin celi sülüs ve nesih hattıyla bir levhası (Yûsuf Zennûn fotoğraf arşivi)

şerîfeyi Hamit Aytaç'a göndererek takdirlerini kazandı. 1951 yılında Türkiye'ye gitti. Hamit Aytaç, Necmeddin Okyay, Macit Ayrıl ve Mustafa Halim Özyazıcı ile görüşerek sohbetlerine katıldı. Hamit Aytaç'tan icâzet yerine geçen iki takdir belgesi aldı. Bağdat'ta, 1955-1959 yılları arasında Bağdat Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde hoca olarak bulunan Macit Ayrıl'dan da istifade etti. 1960'ta hoca olarak tayin edildiği Bağdat Güzel Sanatlar Enstitüsü'ne sanat hayatının en verimli dönemini geçiren Hâşim Muhammed 30 Nisan 1973'te vefat etti ve Bağdat'taki Hayzürân Kabristanı'na defnedildi.

Celi sülûste ve tuğra çekmekte devir açan Osmanlı hattatı Mustafa Râkım'a (ö. 1826) duyduğu hayranlık dolayısıyla oğluna Râkım adını veren ve Ebû Râkım künyesini kullanan Hâşim, Osmanlı hat üslûbuna bağlılığı ile çağdaş Arap hattatları arasında özel bir yere sahiptir.

Hâşim, Bağdat başta olmak üzere Irak'ın çeşitli yerlerindeki yirmi kadar caminin yazılarını yazdı. Osmanlı hattatlarından Mehmed Emin Rüşdî'nin 1821'de İstanbul'da yazdığı ve Pertevniyal Vâlîde Sultan'ın İmâm-ı Âzam Camii'ne vakfettiği mushafın Evkaf Divanı'nca yapılan basımını kontrol ederek yazı ve tezyinatıyla ilgili eksiklerini tamamladı (1951). Bu mushafın ikinci (1966) ve üçüncü (1971) baskıları yine onun gözetiminde Almanya'da yapıldı. Hasan Rızâ Efendi'nin 1891'de yazdığı mushafın kontrolünü de üstlenen Hâşim, bu yoğun işleri sebebiyle 1959 yılında yazmaya başladığı mushafı tamamlayamamıştır.

Hat tarihi ve meşhur hattatlar üzerinde de çalışan Hâşim Muhammed, Arap yazısının kurallarını öğretmek amacıyla

kaleme aldığı *Qavâ'idü'l-hattî'l-'Arabî* adlı eserinin Irak, Pakistan, Mısır, İran, Türkiye ve Lübnan'da çeşitli ofset baskıları yapılmıştır. Eserin ilâveli son baskısında (Bağdat 1961) sülüs, ta'lik, celi, divanî ve küfî yazılarından oluşan 300 kadar örnek yer almaktadır (Sâbit Münîr er-Râvî, III [1976], s. 53). Hat tarihine dair araştırmalarının müsveddeleri ise oğlu Râkım'dadır.

Hâşim, el-Hidâyetü'l-İslâmiyye adlı cemiyet tarafından yayımlanan yıllığa hatla ilgili makaleler yazmış, *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye* dergisinde Mustafa Halim Özyazıcı (sy. 4, Bağdad 1965, s. 42) ve Muhammed Bedevî ed-Dîrânî'nin (sy. 3 [1968], s. 42) ölümieri münasebetiyle iki yazı kaleme almıştır. Irak Cumhuriyeti'nin 1960 yılında yayımladığı *el-Hattâtûn fi'l-'Irâk* adlı yıllık çalışmasına da katkıda bulunmuş, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı'nın 1964'ten itibaren neşrettiği bütün dergi ve kitaplar da dahil olmak üzere yüzlerce eserin başlığını yazmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Irak'ta ders kitabı olarak kullanılan rîk'a meşki de onun tarafından hazırlanmıştır.

Irak Merkez Bankası ve Masrafü'l-vatanî'ce çıkarılan banknotların ve 1948-1959 yılları arasında tedavülde bulunan madenî paraların yazı ve tezyinatını hazırlaması Hâşim'in diğer Arap ülkelerinde tanınmasını sağlamıştır. Tunus, Libya ve Sudan paralarındaki hat ve tezyinat da ona aittir.

Bağdat Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde uzun yıllar hat hocalığı yapan Hâşim, sadece Ahmed en-Necefi ez-Zencânî ve Abdülganî el-Ânî adlı iki öğrencisine icâzet vermiştir. 1952 ve 1964 yıllarında Bağdat'ta iki sergi açmış, vefatından sonra adı